

Venäjän ja Valko-Venäjän tutkijoiden keskustelutilaisuus

Huhtikuun 13. päivä 2022 yli kaksikymmentä Suomessa työskentelevää Venäjän ja Valko-Venäjän tutkijaa kokoontui keskustelemaan siitä, miten jatkaa tutkimusta Venäjällä ja Valko-Venäjällä nykytilanteessa, jota leimaavat Ukrainan sota ja diktatoriset hallinnot. Tilaisuus järjestettiin hybridimuotoisena niin että osallistujia oli sekä paikan päällä että etäyhteyden päässä Zoomissa. Osallistujat edustivat useita suomalaisia yliopistoja ja tutkimuskeskuksia ja olivat taustoiltaan muiden muassa venäläisiä, valkovenäläisiä ja suomalaisia. Tapaamista ei tallennettu, eikä osallistujien nimiä julkaista mahdollisen vainon uhan (venäläiset ja valkovenäläiset) sekä Venäjälle ja Valko-Venäjälle tarvittavien viisumien ja tutkimuslupien epäämisen (ulkomaalaiset) vuoksi.

Tapaaminen aloitettiin tuomitsemalla yksiselitteisesti oikeuttamaton ja raakalaismainen sota sekä kieltäytymällä käyttämästä Venäjän valtiollisen propagandan suosimaa termiä ”erikoisoperaatio”. Sen jälkeen keskusteltiin etukäteen nimettömästi kerätyn kyselytutkimuksen tuloksista. Merkittävä osa kyselyyn vastanneista suunnitteli yhä matkustavansa Venäjälle tai Valko-Venäjälle nykyisen tutkimusprojektinsa puitteissa (Kuvio 1), ja vielä suurempi osa suunnitteli matkaa osana tulevaa (suunniteltua, rahoitushakuvaiheessa olevaa tai jo rahoituksen

saanutta) tutkimushankettaan (Kuvio 2). Ne vastaajat, jotka eivät suunnitelleet matkustavansa tai olivat epävarmoja aikeistaan, mainitsivat kolmena tärkeimpänä perusteena ratkaisuuksaan turvallisuuteen liittyvät, oikeudelliset sekä moraaliset ja/tai eettiset syyt. Useat tapaamiseen osallistuneet olivat hyvin yllättyneitä siitä, että niin moni kyselyyn vastannut harkitsi edelleen matkustavansa Venäjälle tai Valko-Venäjälle.

Tapaamisessa keskusteltiin Suomessa työskentelevien tutkijoiden yhteistyöstä venäläisten tutkijoiden kanssa. Moni mainitsi oman, käynnissä olevan tutkimusprojektinsa ja venäläisiin kollegoihin jo luodut suhteet. Osa pahoitteli Suomen valtion ja yliopistojen joustamatonta ohjeistusta, joka on pysäyttänyt kategorisesti kaiken yhteistyön venäläisten instituutioiden kanssa. Niihin lukeutuvat myös kansalaisjärjestöt ja sellaiset tahot, jotka ovat tuominneet sodan ja ovat hallituksen vastaisen aktivisminsa vuoksi tulleet listatuiksi ulkomaisiksi agenteiksi sekä joutuneet vainon kohteiksi. Keskustelussa pohdittiin seuraavaksi sitä, miten institutionaalinen yhteistyö eroaa yksittäisten, mutta instituutioihin affilioituneiden tutkijoiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Jotkut keskusteluun osallistuneet kritisoivat suositusta (joissakin tapauksissa kieltoa) olla julkaisematta yhteisartikkeleita venäläisiin tai valkovenäläisiin yliopistoihin affilioituneiden kollegoiden kanssa.

Kuvio 1: Suunnitteletko tutkimusvierailua Venäjälle tai Valko-Venäjälle nykyisen hankkeesi puitteissa? (n=34)

Eräs osallistuja huomautti, että Venäjällä työskentelevien tutkijoiden artikkelikäsi kirjoituksia saatetaan hylätä heidän affiliaationsa perusteella. Kukaan läsnäolijoista ei kuitenkaan pystynyt nimeämään konkreettisia esimerkkejä hylkäyksistä. Jotkut kertoivat päinvastoin olleensa mukana Venäjän hyökkäyksen jälkeen alkaneissa julkaisuprosesseissa, joissa affiliaatio venäläiseen yliopistoon ei ollut aiheuttanut ongelmia.

Keskustelussa yhteistyön rajoittamisesta venäläisten instituutioiden kanssa nostettiin esiin sosiaali- ja kulttuuriantropologian alalla sattunut tapaus. Heti Venäjän hyökättyä Ukrainaan joukko venäläisiä antropologeja (joko Venäjällä työskenteleviä, Venäjän kansalaisia tai venäläisistä yliopistoista valmistuneita) allekirjoitti avoimen kirjeen, jossa he tuomitsivat sodan. Venäjän antropologien ja etnologien yhdistys (*Assotsiatsija antropologov i etnologov Rossii*) vastasi kirjeeseen omalla kirjeellään, jonka allekirjoitti viisi yhdistyksen johtohenkilöä. He kyseenalaistivat ensimmäisen kirjeen legitimitetin toteamalla, että sen aloitteentekijä oli ulkomailla työskentelevä tutkija ja monet kirjeen allekirjoittajista eivät ensinnäkään olleet affilioituneita venäläisiin yliopistoihin eivätkä toisekseen välttämättä myöskään Venäjän kansalaisia. Yhdistyksen vastakirje tuki avoimesti Venäjän sotatoimia Ukrainassa.

Tämän tapauksen vuoksi jotkin kansainväliset tutkimusinstituutit ottivat käyttöön uusia venäläisiin tutkijoihin kohdistuvia rajoituksia. Esimerkiksi *European Association of Social Anthropologists* hyväksyy tulevaan, kahden

vuoden välein järjestettävään konferenssiinsa Venäjältä ainoastaan ”itsenäisiä tutkijoita”. Yksi konkreettinen seuraus on se, että Venäjällä työskentelevät tutkijat eivät pysty hakemaan rahoitusta matkakustannuksiin niistä instituutioista, joihin he ovat affilioituneet.

Keskustelussa yhteistyön mahdollisuuksista venäläisten ja valkovenäläisten tutkijoiden kanssa käsiteltiin seuraavaksi yhteistyöhön ryhtyvien tutkijoiden turvallisuutta, ja tässä kohtaa mielialat eriytyivät. Joidenkin mielestä Venäjällä ja Valko-Venäjällä työskentelevät tutkijat tuntevat itse parhaiten oman tilanteensa, ja he ovat siksi myös itse vastuussa turvallisuudestaan, mikäli harkitsevat osallistuvansa ulkomaisiin tutkimushankkeisiin. Toiset viittasivat poliittiseen tilanteeseen ennakoimattomuuteen ja äkillisiin muutoksiin sekä painottivat, että totalitaristisissa valtioissa oikeusvaltioperiaate ei suojaa kansalaisia nopeasti muuttuvissa olosuhteissa.

Tämän aihepiiriin johdattelmana siirryttiin keskustelemaan siitä, että vaikka tutkimuksen tekeminen Venäjällä tai Valko-Venäjällä olisikin käytännössä mahdollista, siihen liittyy eettisiä ongelmia. Tutkijat, jotka ovat näiden maiden kansalaisia, voivat matkustaa vapaasti Venäjälle tai Valko-Venäjälle, mutta ovat huolissaan siitä, voivatko he palata takaisin Suomeen työn pariin ja perheen luo, jos rautaesirippu on jälleen laskeutumassa.

Suurin osa keskustelijoista uskoi, että tieteellinen kiinnostus Venäjää ja Valko-Venäjää kohtaan on kasvussa ja tutkimuksen merkitys tunnustetaan. Eettisiä periaatteita, metodologioita ja turvallisuuskysymyksiä olisi syytä tule-

vissa tutkimusprojekteissa pohtia totalitarististen valtioiden tutkimukseen jo olemassa olevassa kehyksessä.

Tapaaminen lopetettiin tuomitsemalla vielä kertaalleen Ukrainan sota ja toivomalla sen

pikaista päättymistä.

Igor Mikeshin

*Englanninkielisestä alkutekstistä suomentanut
Kersti Tainio.*